

**HUDUD IQTISODIYOTI TARKIBIY O‘ZGARISHLARIDA
DIVERSIFIKATSIYA JARAYONLARINING ROLI (SURXONDARYO
VILOYATI MISOLIDA)****Jurayeva Safargul****Termiz iqtisodiyot va servis universiteti o‘qituvchisi**

Annotatsiya. Ushbu maqolada Surxondaryo viloyati iqtisodiyotida 2024–2026 yillarda kuzatilgan tarkibiy siljishlar diversifikatsiya jarayonlari nuqtayi nazaridan tahlil qilinadi. Ish faqat rasmiy statistik manbalarga tayangan: 2024 va 2025 yillardagi yalpi hududiy mahsulot (YAHM) hajmi hamda tarmoq tarkibi, 2024–2025 makroiqtisodiy ko‘rsatkichlar jadvali, 2026 yil yanvar oyining sanoat, bozor xizmatlari, ichki savdo va tashqi savdo press-relizlari, shuningdek 2026 yil fevral holatidagi korxonalar demografiyasi va xorijiy investitsiya ishtirokidagi korxonalar statistikasi. 2024 yilda YAHM 54 354,1 mlrd so‘m bo‘lib 5,9% o‘sgan; tarkibda qishloq xo‘jaligi 39,1%, xizmatlar 41,9%, sanoat 9,6% va qurilish 9,4% ulushni egallagan. 2025 yilda YAHM 66 186,5 mlrd so‘mga yetib, 6,6% o‘sgan; tarkibda xizmatlar 43,4%ga ko‘tarilgan, qishloq xo‘jaligi 37,4%ga pasaygan, sanoat 9,9%ga chiqqan. 2026 yil yanvarda sanoat ishlab chiqarishi 1 059,8 mlrd so‘m (fizik hajm indeksi 108,9%) bo‘lgan va ishlab chiqarishning texnologik profili past texnologiyalilikning yuqoriligi bilan ajralib turgan (quyi texnologiyali segment 80,6%). 2026 yil yanvarda bozor xizmatlari 2 572,9 mlrd so‘m (o‘sish 115,0%) bo‘lib, xizmatlar hajmining 71,5%ini kichik biznes ko‘rsatgan. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, Surxondaryoda “sektorlar ulushi” bo‘yicha diversifikatsiya sekin, biroq “sektor ichidagi tarkib”, “korxonalar ekotizimi” va “bozor/hamkorlar portfeli” bo‘yicha diversifikatsiya signallari aniqroq ko‘rinadi.

Kalit so‘zlar: diversifikatsiya, tarkibiy o‘zgarish, YAHM, xizmatlar tarkibi, sanoat texnologik profili, tashqi savdo hamkorlari, kichik biznes, Surxondaryo.

Kirish. Hudud iqtisodiyoti tarkibiy o‘zgarishi deganda faqat tarmoqlar ulushining almashishi emas, balki iqtisodiy faoliyatning “qayerdan qiymat yaratishi” ham o‘zgarishi tushuniladi: ishlab chiqarish murakkablashadi yoki soddalashadi, xizmatlar professional segmentlarga o‘tadi yoki savdo atrofida qoladi, tashqi bozorlarga chiqish kengayadi yoki bir yo‘nalishga qattiq bog‘lanib qoladi. Shuning uchun diversifikatsiyani ikki qavatda ko‘rish zarur: birinchisi, sektorlararo diversifikatsiya (qishloq xo‘jaligi–sanoat–qurilish–xizmatlar ulushi), ikkinchisi, sektor ichidagi diversifikatsiya (masalan, xizmatlarda transport/axborot ulushi, sanoatda texnologik darajalar, eksportda hamkorlar ulushi). Surxondaryo misolida 2024–2025 rasmiy YAHM tuzilmasi sektorlararo siljishning bosqichma-bosqich

ketayotganini, 2026 yil operativ ma'lumotlar esa sektor ichidagi "sifat" masalasini ochib berayotganini ko'rsatadi.

Maqolaning maqsadi – 2024–2026 davrida Surxondaryoda diversifikatsiya jarayonlari tarkibiy o'zgarishlarga qanday kanal orqali ta'sir qilayotganini rasmiy raqamlar bilan asoslash. Tadqiqot savollari quyidagicha: 2024–2025 yillarda sektorlar ulushi qanday siljigan va o'sishga qaysi tarmoqlar ko'proq hissa qo'shgan? 2026 yil boshidagi sanoat va xizmatlar ko'rsatkichlari "chuqur" diversifikatsiya (texnologik daraja va xizmatlar segmentlari) haqida nima deydi? Tashqi savdo va korxonalar tarkibi diversifikatsiyani kuchaytirayaptimi yoki aksincha, konsentratsiya riskini oshirayaptimi?

Metodologiya. Ishda faqat rasmiy manbalardan olingan statistik ko'rsatkichlar ishlatildi va ularning o'zidan kelib chiqadigan hosila hisob-kitoblar (foiz punkt farqi, ulushlar o'zgarishi) bajarildi. Asosiy dalil bazasi: Surxondaryo viloyati statistika boshqarmasining 2024 yil yakuniy YAHM press-relizi; 2025 yil yanvar–dekabr YAHM press-relizi; 2024–2025 makroiqtisodiy ko'rsatkichlar jadvali; 2026 yil yanvar sanoat ishlab chiqarishi press-relizi (hajm, fizik hajm indeksi, ishlab chiqarishning texnologik tarkibi va ayrim tarmoqlar ulushi); 2026 yil yanvar bozor xizmatlari press-relizi; 2026 yil yanvar ichki savdo (chakana va ulgurji) bo'yicha reliz; 2026 yil yanvar tashqi savdo relizi; 2026 yil fevral holatiga korxonalar va tashkilotlar demografiyasi hamda xorijiy investitsiya ishtirokidagi korxonalar tarkibi bo'yicha reliz.

Tahlil uch bosqichda qurildi. Birinchi bosqich: 2024 va 2025 yillarda YAHM hajmi, o'sish sur'ati va tarmoq ulushlari solishtirildi. Ikkinchi bosqich: YAHM o'sishiga tarmoqlar hissasi (foiz punkt) bo'yicha "drayverlar" ajratildi. Uchinchi bosqich: 2026 yil yanvar relizlari asosida sanoatning texnologik profili, xizmatlar hajmi va kichik biznes ulushi, ichki savdo aylanmasi hamda eksport bozorlarining konsentratsiyasi ko'rib chiqildi. Cheklov: rasmiy relizlarda eksport tarkibi HS-kodlar bo'yicha batafsil bo'lmaganligi sababli "mahsulot konsentratsiyasi indeksi" hisoblanmadi; ammo hamkorlar ulushi ko'rsatilgani uchun bozor konsentratsiyasi masalasi dalillar bilan muhokama qilindi.

Natijalar. 1) Sektorlar ulushi bo'yicha tarkibiy siljish: xizmatlar foydasiga sekin burilish. 2024 yilda Surxondaryoda YAHM 54 354,1 mlrd so'm bo'lib, 2023 yilga nisbatan 5,9% o'sgan. Tarkibda qishloq xo'jaligi 39,1%, sanoat 9,6%, qurilish 9,4% va xizmatlar 41,9% bo'lgan. 2025 yilda YAHM 66 186,5 mlrd so'mga yetib, 6,6% o'sgan; tarkibda xizmatlar 43,4%ga ko'tarilgan, qishloq xo'jaligi 37,4%ga tushgan, sanoat 9,9%ga chiqqan, qurilish 9,3% bo'lib qolgan. Demak, bir yil ichida asosiy struktur o'zgarish xizmatlar ulushining +1,5 foiz punktga o'sishi va qishloq xo'jaligi ulushining –1,7 foiz punktga kamayishidir.

2. O‘shish drayverlari: xizmatlar yetakchi, ammo qishloq xo‘jaligi hissasi ham yuqori. 2024 yilda YAHM o‘shishiga xizmatlar 3,0 foiz punkt hissa qo‘shgan; qishloq xo‘jaligi 1,3 foiz punkt, sanoat 0,7 foiz punkt, qurilish 0,8 foiz punkt, sof soliqlar 0,1 foiz punkt bo‘lgan. 2025 yilda xizmatlar hissasi 3,3 foiz punktga chiqqan; qishloq xo‘jaligi 1,6 foiz punkt, sanoat 0,8 foiz punkt, qurilish 0,8 foiz punkt, sof soliqlar 0,1 foiz punkt. Bu natija tarkibiy o‘zgarishning “yo‘nalishi”ni ko‘rsatadi: xizmatlar nafaqat ulush, balki o‘shish manbai sifatida ham birinchi o‘rinda. Shu bilan birga, qishloq xo‘jaligi hissasi 2025 yilda kuchaygani diversifikatsiya jarayonlari qishloq xo‘jaligidan “uzoqlashish” emas, balki qishloq xo‘jaligi bazasini boshqa tarmoqlar bilan bog‘lab chuqurlashtirish yo‘li bilan ketishi kerakligini anglatadi.

3. Makro ko‘rsatkichlar: sanoat, xizmatlar, investitsiya va savdo hajmlarining kengayishi. 2024–2025 makro jadvalida sanoat mahsuloti 2024 yilda 13 819,8 mlrd so‘m, 2025 yilda 18 833,2 mlrd so‘m; xizmatlar 28 381,8 mlrd so‘m va 35 561,3 mlrd so‘m; asosiy kapitalga investitsiyalar 16 593,1 mlrd so‘m va 22 758,4 mlrd so‘m qilib berilgan. Tashqi savdo aylanmasi ham keskin oshgan: 2024 yilda 416,1 mln AQSH dollari, 2025 yilda 790,9 mln dollar; eksport 269,5 mln dollardan 507,5 mln dollarga, import 146,6 mln dollardan 283,4 mln dollarga ko‘tarilgan. Bu dinamika diversifikatsiya uchun resurs bazasi borligini ko‘rsatadi: investitsiya va savdo oqimlari ko‘paygan sari, yangi faoliyat turlarini moliyalashtirish va bozorga chiqarish imkoniyati kengayadi.

4. 2026 yil boshida sanoat: hajm o‘smoqda, “sifat” muammosi ochiq. 2026 yil yanvarda sanoat ishlab chiqarishi 1 059,8 mlrd so‘m bo‘lib, fizik hajm indeksi 108,9% qayd etilgan. Shu relizda ishlab chiqaradigan sanoatning texnologik tarkibi berilgan: yuqori texnologiyali 0,7%, o‘rta-yuqori 5,0%, o‘rta-quyi 13,7%, quyi texnologiyali 80,6%. Bu ko‘rsatkichlar tarkibiy o‘zgarishning muhim cheklovini ko‘rsatadi: sanoatning ulushi (2025 yilda 9,9%) sekin oshayotgan bo‘lsa ham, texnologik murakkablik past bo‘lib qolsa, sanoat hududning uzoq muddatli produktivlik o‘shishiga yetarli tayanch bo‘la olmaydi. Relizda ishlab chiqarish sanoatida ayrim tarmoqlar ulushi ham ko‘rsatilgan: to‘qimachilik, kiyim-kechak va charm mahsulotlari 39,0%, oziq-ovqat, ichimliklar va tamaki 28,1%. Bu tarkib qishloq xo‘jaligi bazasi (xomashyo) bilan bog‘lanadigan qayta ishlash yo‘nalishlari mavjudligini, biroq yuqori texnologiyali segment juda kichikligini tasdiqlaydi.

5. 2026 yil boshida xizmatlar: o‘shish tez, kichik biznes ulushi katta. 2026 yil yanvarida bozor xizmatlari hajmi 2 572,9 mlrd so‘m bo‘lgan va o‘shish 115,0% qayd etilgan. Shu davrda bozor xizmatlarining 71,5%ini kichik tadbirkorlik subyektlari ko‘rsatgan (1 839,4 mlrd so‘m). Bu natija diversifikatsiyaning “ko‘p subyekтли” mexanizmini ko‘rsatadi: xizmatlar o‘shishi bir necha segment va ko‘plab kichik

subyektlar orqali tarqalmoqda. Biroq barqarorlik nuqtayi nazaridan bu ikkiyoqlama signal: kichik biznes ko‘pligi moslashuvchanlik beradi, lekin talab yoki kredit shoklarida tez zararlanish xavfi ham yuqori.

6. Ichki savdo: aylanma o‘sishi va kichik biznes ustunligi. 2026 yil yanvar oyida ulgurji savdo tovar aylanmasi 699,9 mlrd so‘m bo‘lib, 2025 yil yanvariga nisbatan 11,8% o‘sgan; 2026 yil 1-fevral holatiga ulgurji savdo korxonolari 2 549 ta bo‘lib, shundan 16 tasi yirik, 2 533 tasi kichik korxonalar va mikrofirmalar. Chakana savdoda 2026 yil 1-fevral holatiga tijorat korxonolari 5 038 ta (72 yirik, 4 966 kichik), chakana savdo tovar aylanmasi 2 144,5 mlrd so‘m bo‘lib, 111,1% o‘shish ko‘rsatilgan. Bu raqamlar xizmatlar va savdo sektorida faoliyatning tarqoq ekanini tasdiqlaydi va struktur o‘zgarishda “savdo xizmatlari”ning katta vaznini ko‘rsatadi.

7. Tashqi savdo: eksport bozorlarida konsentratsiya signali. 2026 yil yanvar oyidagi tashqi savdo press-relizida eksport hamkorlari ulushi ko‘rsatilgan: Afg‘oniston 45,6%, Rossiya 22,5%, Xitoy 12,4%, Pokiston 5,0% va AQSH 2,1%; ushbu besh davlatning umumiy ulushi 87,7%. Bu holat diversifikatsiya jarayonlarining zaif bo‘g‘inini ochadi: eksport bozorlarining tor doiraga jamlanishi shok riskini oshiradi. Tashqi bozor diversifikatsiyasi tarkibiy transformatsiya uchun muhim, chunki bozorlar kengaysa, ishlab chiqarish va xizmatlar ham ko‘proq turga o‘tishi, standartlashuvi va sifat oshishi mumkin.

8. Korxonalar ekotizimi va FDI profili: savdo ustun, ishlab chiqarish ulushi kichik. 2026 yil 15-fevraldagi press-relizda Surxondaryoda faol korxonalar va tashkilotlar soni 25 551 ta ekani ko‘rsatilgan (shundan 21 227 tasi kichik korxonalar va mikrofirmalar). Xorijiy investitsiya ishtirokidagi faoliyat yuritayotgan korxonalar 509 ta bo‘lib, ularning 296 tasi savdo sohasida, 73 tasi sanoatda, 36 tasi qishloq xo‘jaligida, 35 tasi qurilishda, 20 tasi axborot va aloqada qayd etilgan. Bu taqsimot shuni bildiradiki, xorijiy kapital asosan savdoga yo‘naltirilgan; tarkibiy o‘zgarish nuqtayi nazaridan esa ishlab chiqarish, logistika va axborot xizmatlari segmentlarida xorijiy ishtirokni oshirish diversifikatsiyani “sifat” jihatdan kuchaytirishi mumkin.

Muhokama. Yuqoridagi natijalar Surxondaryoda diversifikatsiya jarayonlari tarkibiy o‘zgarishga uchta kanal orqali ta’sir qilayotganini ko‘rsatadi.

Birinchi kanal – sektorlar ulushidagi sekin siljish. 2024–2025 yillarda xizmatlar ulushi oshgan, qishloq xo‘jaligi ulushi kamaygan, sanoat ulushi ozroq ko‘tarilgan. Bu “klassik” struktura o‘zgarishiga o‘xshaydi, ammo tezlik past. Shu sabab, faqat sektor ulushiga qarab “diversifikatsiya kuchayib ketdi” deyish noto‘g‘ri; aksincha, sektorlararo tarkib hali ham ikki yirik blok (xizmatlar va qishloq xo‘jaligi) atrofida jamlangan.

Ikkinchi kanal – sektor ichidagi tarkib (sifat) o‘zgarishi. 2026 yil yanvar sanoat relizi sanoatning texnologik profili pastligini fakt bilan ko‘rsatdi (80,6% quyi texnologiyali). Bu ko‘rsatkichni e‘tiborsiz qoldirib, sanoat o‘shini diversifikatsiya sifatida talqin qilish xato bo‘ladi. Tarkibiy transformatsiya uchun sanoat “miqdor”dan tashqari “murakkablik”ka ham o‘tishi kerak. Xizmatlarda esa o‘shin yuqori, lekin xizmatlar ichida transport/axborot segmentining ulushi YAHM tarkibida 5% atrofida qolayotgani (2024–2025 relizlarida) diversifikatsiya “savdo markazli” bo‘lib qolish xavfini bildiradi. Demak, xizmatlar o‘shini barqaror diversifikatsiyaga aylantiradigan yo‘l – logistika, axborot/aloqa va professional xizmatlarning ulushini oshirishni maqsadli indikatorga aylantirishdir.

Uchinchi kanal – bozor va institutlar portfeli. 2024–2025 yillarda tashqi savdo hajmining ortishi, investitsiyaning ko‘payishi diversifikatsiya uchun imkoniyat yaratadi, lekin 2026 yil yanvardagi eksport hamkorlarining yuqori konsentratsiyasi bu imkoniyatning riskini ham ko‘rsatadi. Boshqa tomondan, FDI korxonalar tarkibining savdoga og‘ishi ishlab chiqarish va innovatsion xizmatlarga kapital oqimini cheklashi mumkin. Shuning uchun tarkibiy o‘zgarishlar “miqdor o‘shini” emas, “portfel kengayishi” bilan baholanishi kerak: eksport geografiyasi, investitsiya yo‘nalishlari va xorijiy ishtirokdagi korxonalar tarmoqlar bo‘yicha tarqatilsa, diversifikatsiya barqarorlikka xizmat qiladi.

Amaliy jihatdan, 2024–2026 rasmiy ko‘rsatkichlar Surxondaryo uchun diversifikatsiya siyosatini qanday “o‘lchash” mumkinligini ham ko‘rsatadi. Minimal monitoring to‘plami: (1) YAHM tarkibida sanoat va xizmatlar ulushi hamda ularning o‘shiniga hissasi (foiz punkt), (2) sanoatning texnologik tarkibi (yuqori va o‘rta-yuqori ulush), (3) xizmatlar hajmida kichik biznes ulushi va xizmat turlari bo‘yicha o‘shin, (4) ichki savdo (chakana/ulgurji) o‘shini va firmalar tarkibi, (5) eksport bozorlarining ulushi (hamkorlar konsentratsiyasi), (6) FDI korxonalarining tarmoqlar bo‘yicha taqsimoti. Ushbu indikatorlarning barchasi 2026 yil relizlarida mavjud va ular tarkibiy o‘zgarishning qaysi yo‘nalishda ketayotganini dalil bilan kuzatish imkonini beradi.

Diversifikatsiyani baholashda narx omili ham alohida ko‘rilishi kerak. 2025 yil YAHM deflyatori 109,8% bo‘lgani ko‘rsatiladi; relizda deflyator ko‘rsatkichlari tarmoqlar kesimida ham berilib, sanoatda 118,4% va xizmatlarda 111,9% kabi yuqori qiymatlar qayd etilgan. Bu fakt YAHM va tarmoq hajmlarining nominal o‘shini ichida narxlar ta‘siri borligini bildiradi. Shuning uchun tarkibiy o‘zgarishni “nominal ulushlar” bilan cheklab qo‘yish barqaror xulosa bermaydi: sanoat bo‘yicha fizik hajm indeksleri (masalan, 2026 yil yanvarda 108,9%) va xizmatlar bo‘yicha o‘shin sur‘atlari (2026 yil yanvarda 115,0%) kabi ko‘rsatkichlar bilan birga tahlil qilish zarur.

Hududiy diversifikatsiyaning yana bir ko'rsatkichi – korxonalar bazasining kengayishi va uning tarkibi. Milliy statistika qo'mitasining 2026 yil 26-fevraldagi ma'lumotida 2026 yil 1-yanvar holatiga Surxondaryoda 31 225 ta korxonalar va tashkilot faoliyat ko'rsatayotgani qayd etiladi; shu xabarda bozor xizmatlari hajmi 14,1%ga, tashqi savdo aylanmasi 86,2%ga o'sgani ham keltirilgan. Bu raqamlar iqtisodiy faollikning miqyosi oshayotganini ko'rsatadi, biroq diversifikatsiya uchun hal qiluvchi masala korxonalar qaysi faoliyat turlarida ko'payayotganidir: agar o'sish asosan savdo va oddiy xizmatlarda jamlansa, tarkibiy transformatsiya sekinlashadi; agar sanoat va axborot/aloqa kabi segmentlarda ham ulush ortsa, diversifikatsiya chuqurlashadi.

Shu sabab, ko'rsatkichlar paneli har chorak va yillik kesimda yangilanib borishi lozim.

Xulosa. 2024–2026 yillarga oid rasmiy statistika Surxondaryo viloyatida diversifikatsiya jarayonlari tarkibiy o'zgarishlarda real rol o'ynayotganini, biroq bu rol ko'proq “ichki tarkib” va “bozor portfeli” darajasida ko'rinayotganini ko'rsatadi. 2024–2025 yillarda sektorlar ulushi bo'yicha siljish xizmatlar foydasiga bo'lgan, lekin sanoat ulushi hali ham 10% atrofida va o'sishga hissi 1 foiz punktdan past. 2026 yil yanvar ma'lumotlari sanoatning past texnologiyali profili yuqori ekanini, xizmatlar o'sishi esa yuqori tezlikda ketayotganini ko'rsatdi. Shu bilan birga, eksport bozorlarida yuqori konsentratsiya va FDI korxonalarini tarkibida savdoning ustunligi diversifikatsiyaning zaif nuqtalari sifatida namoyon bo'ladi. Demak, Surxondaryoda diversifikatsiyani tarkibiy transformatsiyaga aylantirish uchun asosiy yo'nalishlar rasmiy indikatorlar bilan mos kelishi kerak: sanoatda texnologik murakkablikni oshirish, xizmatlar ichida transport/axborot va professional segmentlarni kengaytirish, eksport geografiasini tarqatish va xorijiy investitsiya ishtirokini ishlab chiqarish hamda zamonaviy xizmatlarga yo'naltirish.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Surxondaryo viloyati statistika boshqarmasi: “Yalpi hududiy mahsulot, 2024” (PDF)
2. “Svod2025: Yalpi hududiy mahsulot, 2025” (PDF)
3. “Makroiqtisodiy ko'rsatkichlar” (PDF)
4. “Sanoat, 2026 yil yanvar” (PDF); “Xizmatlar, 2026 yil yanvar” (PDF)
5. “Ichki savdo, 2026 yil yanvar” (PDF);